

Libellen in de kunst

Een prachtig ontwerp dat het niet haalde tot massaproductie

T. G. Y. van den Broek

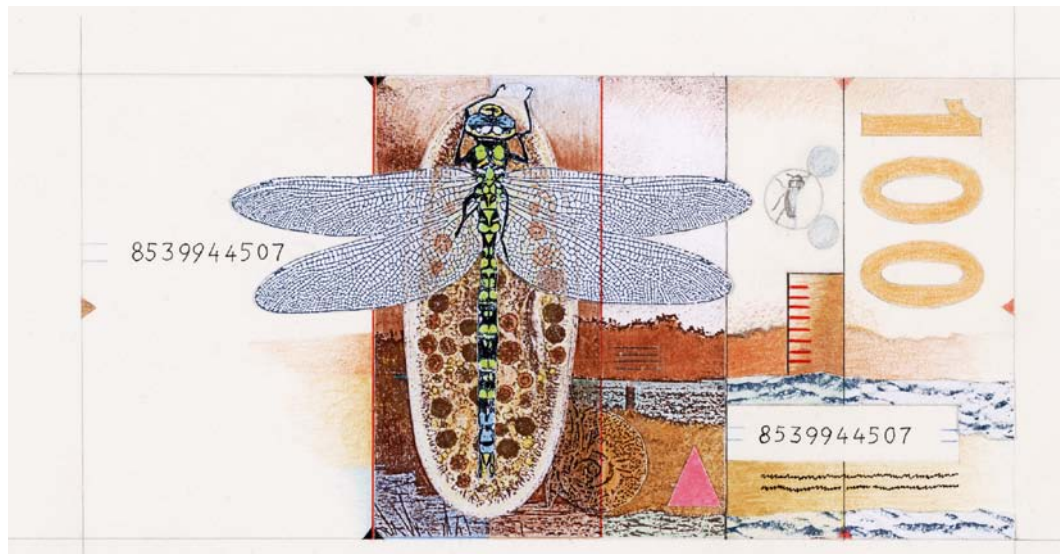
Soms kom je op een totaal onverwachte plek een bijzondere libel tegen. Veelal zal dat in het veld zijn, of wellicht een keer in een museumcollectie. Maar een enkele keer gebeurt dat ook in een brochure over sensationele stukken van het Geldmuseum. Daarin ontdekte ik dat de Blauwe glazenmaker (*Aeshna cyanea*) halverwege de jaren tachtig van de vorige eeuw kans maakte om de meest bekende en meest gehanteerde libel van Nederland te worden. Helaas is het nooit zo ver gekomen.

De “ontdekking”

In december 2009 opent het Geldmuseum in Utrecht de tentoonstelling ‘Eyecatchers’. “In deze expositie staat de bezoeker voor het eerst in de geschiedenis van het museum oog in oog met de 100 mooiste, zeldzaamste en boeiendste

stukken uit de kluisen van het Geldmuseum.”, aldus het persbericht van het Geldmuseum uit december 2009. Eén van deze 100 getoonde stukken is een ontwerp van een 100 gulden biljet waarop een Blauwe glazenmaker is afgebeeld (figuur 1). Aan de andere zijde staat een Snoek (*Esox lucius*) (figuur 2). Het ontwerp is onder nummer 91 afgebeeld in de catalogus (ANONYMUS, 2009) maar hierop is de libel slechts 2 bij 3 cm groot. Toch is hij goed herkenbaar als een Blauwe glazenmaker door de doorlopende blauwe vlekken op de laatste segmenten (S9 en S10).

Verrast door de mooie afbeelding én het feit dat we in Nederland een bankbiljet hadden kunnen hebben met de Blauwe glazenmaker erop, startte ik een zoektocht naar de achtergronden van dit ontwerp.

Figuur 1. De keerzijde van het ontwerp van het 100 guldenbiljet met een afbeelding van de Blauwe glazenmaker (*Aeshna cyanea*).

A Southern Hawker (Aeshna cyanea) is shown on the back side of the draft design of the 100 gulder banknote designed by Rob Schröder in 1986. Bron: Geldmuseum.

Figuur 2. Op de voorzijde van het ontwerp van het 100 guldenbiljet is een Snoek (*Esox lucius*) afgebeeld. *A Northern Pike (Esox lucius) is shown on the front side of the draft design of the 100 gulder banknote designed by Rob Schröder in 1986. Bron: Geldmuseum.*

Geschiedenis

Begin 1978 begon men bij De Nederlandsche Bank te denken aan opvolgers van de circulerende bankbiljettenserie. Uiteindelijk leidde dat in 1986 tot de selectie van zes kunstenaars. Eén van die kunstenaars was Rob Schröder, lid van het collectief 'Wild plakken'. Alle ontwerpers dienden een overeenkomst te tekenen waarin onder andere stond dat ze een geheimhoudingsplicht hadden en dat ze na afronding van de opdracht al het materiaal over dienden te dragen aan de Nederlandsche Bank. Pas in 1999, dus 12 jaar later, bracht de Nederlandse Bank de afgewezen ontwerpen naar buiten (BOLTEN, 1999). Het originele ontwerp van het biljet met de Blauwe glazenmaker werd pas voor het eerst aan het publiek getoond tijdens de hierboven genoemde tentoonstelling.

Ontwerp

Het ontwerp is gemaakt door Rob Schröder. Op het biljet van 25 gulden beeldde hij een tulp en de Beurs van Berlage af, op die van 1000 gulden Mondriaan en zijn beroemde Victory Boogie Woogie en op het 100 guldenbiljet de Snoek en

de Blauwe glazenmaker. In het boek van Bolten (1999) is te vinden dat de natuur, en het water in het bijzonder, centraal staat in het ontwerp. "Van wieren en een eencellig diertje via de libel tot en met de Snoek, vinden de verschillende stadia in de voedselketen een plaats op voor- en achterkant, tegen de achtergrond van een gezicht op de Nieuwkoopse plassen." In een interview zegt Schröder hier later over dat hij "de ontwerpen van honderd had ... gemaakt in de stijl van Brueghel en Jeroen Bosch" (ANONYMUS, 2008). Mogelijk was hij geïnspireerd door de pentekening "De grote vissen eten de kleine" van Pieter Bruegel. De wijd opengesperde bek van de Snoek kon echter weinig waardering opbrengen bij de beoordelingscommissie van de Nederlandsche Bank. In de kantlijn van de foto van de opgezette Snoek, die zich nu in het archief bevindt, heeft Schröder 'De Koningsnoek' geschreven. Het is me niet duidelijk geworden waar deze Snoek vandaan komt of waar de foto gemaakt is.

In het archief van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis in Amsterdam is

correspondentie aanwezig tussen Rob Schröder en de Nederlandsche Bank. Helaas trof ik er geen ontwerpen aan, slechts brieven van de Nederlandsche Bank over de opdracht uit 1986 en 1987. Het bleek dat deze correspondentie niet bij de ontwerpen in het archief zit. De conservator van het Geldmuseum was verheugd met deze extra informatie.

De details

Tijdens het bezoek aan het Geldmuseum heb ik het biljet aan een detailonderzoek kunnen onderwerpen. Het blijkt dat de ontwerper verschillende beelden verzameld heeft en over elkaar heeft geplakt en vervolgens met potlood en penseel heeft ingekleurd. Gezien de stand van de poten was ik er vanuit gegaan dat de libel uit een collectie afkomstig was, maar tot mijn verrassing zit bij het ontwerp het materiaal dat Schröder gebruikt heeft. Het zijn fotokopieën uit diverse boeken. Het is niet mogelijk te achterhalen welke boeken het zijn, maar gezien de opmaak en tekst lijkt een deel afkomstig te zijn uit de categorie 'In sloot en plas'. De Blauwe glazenmaker is geen opgeprikt exemplaar, maar betreft een gefotografeerd exemplaar dat zich vasthoudt aan een rietstengel. Die rietstengel heeft Schröder in het ontwerp weggelaten. Verder zijn in het ontwerp, naast Blauwe glazenmaker en Snoek de volgende organismen afgebeeld: Pantoffeldiertje (*Paramecium spec.*), Posthorenslak (*Planorbarius corneus*), Geelgerande waterroofkever (*Dytiscus spec.*) en een sieralg (*Micrasterias thomasi*).

Op het biljet zou daarnaast het volgende fragment van het gedicht 'De mens bestaat uit cellen' van Leo Vroman (VROMAN, 1980) afgedrukt worden:

*Elke ontdekking van structuur
in de levende natuur
is door een mens die zich in onze laatste
uitvinding weerkaatste.
Vroeger leek ons brein
op een wiel of een fontein.
En wij blijken het op den duur
weer zelf te zijn.*

Blauwe glazenmaker en de Nieuwkoopse plassen

Het is vanzelfsprekend de vrijheid van de kunstenaar/ontwerper om zelf te kiezen welke dieren en landschappen hij combineert in zijn ontwerpen. Maar het is aardig om een overzicht van de libellen van de Nieuwkoopse plassen ter hand te nemen (DE GROOT, 1997). Hierin staat dat de Blauwe glazenmaker de zeldzaamste waargenomen glazenmaker is en waarschijnlijk alleen als zwerver in het laagveengebied voorkomt. Daarentegen is het wel weer een goede keuze als libel voor een Nederlands bankbiljet. Het is immers een libel die in vrijwel iedere tuinvijver in de zomer te bewonderen is. Jammer dat dit ontwerp het niet gehaald heeft, anders hadden we met recht kunnen zeggen dat de Blauwe glazenmaker de bekendste libel van Nederland zou zijn.

Dankwoord

Ik wil de conservator van het Geldmuseum, Erik van der Kam, hartelijk danken voor zijn medewerking. Leo Vroman en uitgeverij Querido verleenden toestemming voor het afdrucken van het tekstfragment uit het gedicht 'De mens bestaat uit cellen'. Bart van Tooren bracht het sieralg op naam en Michiel Purmer had waardevolle suggesties bij het zoeken naar relevante informatie.

Tim van den Broek

Van Humboldtstraat 119

3514 GN Utrecht

bombina@anjatim.demon.nl

**Het Geldmuseum is alle dagen van de week
geopend, met uitzondering van de maandagen.
Leidseweg 90,
3531 BG Utrecht
www.geldmuseum.nl**

Literatuur

- Anonymus, 2008.** Bankbiljet Mondriaan afgewezen 'Liever behangpapier dan een verhaal'. Geschiedenis24. <http://www.geschiedenis24.nl/nieuws/2008/september/Bankbiljet-Mondriaan-afgewezen.html>
- Anonymus, 2009.** Eyecatchers: 100 Sensationele stukken in het Geldmuseum. Utrecht, Geldmuseum.
- Bolten J., 1999.** Het Nederlandse bankbiljet 1814-2002: vormgeving en ontwikkeling. De Nederlandsche Bank, Amsterdam; Primavera, Leiden. Oorspr. titel: Het Nederlandse bankbiljet en zijn vormgeving. Met een catalogus van alle door de Nederlandsche Bank uitgegeven bankbiljetten oorspronkelijk samengest. door P.J. Soetens en voor deze editie bewerkt en geactualiseerd door J.J. Grolle en P. Koeze. Tweede, herziene en vermeerderde editie van: Het Nederlandse bankbiljet en zijn vormgeving. Amsterdam, 1987.
- De Groot, T. 1997.** De libellen van de Botshol, Naardermeer en Nieuwkoopse plassen. O&B rapportnummer 97-30. Vereniging Natuurmonumenten, 's Graveland.
- Vroman, L. 1980.** Nieuwsgierig. Querido, Amsterdam.

Summary

Broek, van den, T. G. Y., 2012. A design that did not make it: *Aeshna cyanea* on a banknote. *Brachytron* 15(1): 64-67.

In the 1980s in preparation of the introduction of a new series of Dutch guilder banknotes, a design of a 100 guilder bill was made with a Southern Hawker (*Aeshna cyanea*) as its theme. *Aeshna cyanea* at that time stood a chance of becoming the best-known dragonfly in the Netherlands. This design was not used but was displayed to the public for the first time in the Money Museum in Utrecht in 2009. The banknote was designed by Rob Schröder. It also shows a Northern Pike (*Esox Lucius*) and fragment of a poem by the Dutch poet Leo Vroman.

Keywords:

Odonata, Netherlands, banknote, *Aeshna cyanea*, design, Rob Schröder